

УДК 821.161.2-1.09"18/19"І.Франко:39

ЖАНР КОЛЯДКИ У НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІ ІВАНА ФРАНКА

Святослав ПИЛИПЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Інститут франкознавства,
вул. Університетська, 1, 79005 Львів, Україна*

Проаналізовано внесок Івана Франка у колядкознавство. Відзначено концептуальні ідеї ученого, що позитивно вплинули на комплексну оцінку колядок і щедрівок як оригінального пласту календарно-обрядової поезії українців. Зроблено спробу узагальненого погляду на окремих фольклорний жанр крізь призму Франкових генологічних положень.

Ключові слова: колядка, щедрівка, жанр, календарно-обрядова поезія, регіональна специфіка, історизм, пародія.

Фольклористичний сегмент Франкового доробку вельми актуальний для сучасних учених з багатьох причин. Передусім, беззаперечна авторитетність наукових вислідів дослідника з багатьох питань уснословеснознавства зумовлена його вмінням навіть у найкоротших принагідних розвідках запропонувати концептуальне осягнення аналізованого явища і одночасно окреслити перспективні вектори дальших аналітичних пошукувань. Одним із важливих здобутків І. Франка у зазначеному контексті стало опрацювання складних проблем фольклорної генології. Жанрознавчий вимір фольклористичних студій ученого, хоч і неодноразово опинявся в епіцентрі уваги, все ж не висвітлений повною мірою і потребує нових досліджень, побудованих на принципі “не минати ані титли, ніжє тії коми”.

Цілком закономірно одну із центральних позицій у генологічних розвідках І. Франка відведено жанрам календарно-обрядової поезії українців. Оскільки найбільшою збереженістю та виразністю з-поміж творів¹, що супроводжують річний обрядовий цикл, відзначаються

© Пилипчук С., 2010

¹ Наукова рецепція міркувань І. Франка про колядки та щедрівки представлена низкою окремих розвідок (*Коваль Г.* Колядки і щедрівки у фольклористичній спадщині Івана Франка // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 975–980; *Шемберко Т.* Календарно-обрядова поезія в рецепції Івана Франка // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 967–975 та ін.), або ж виступає органічним інтеграційним елементом розлогіх монографічних праць (*Колесса Ф.* Історія української етнографії. – К., 2005. – 366 с.; *Дей О.* Іван Франко і народна творчість. – К., 1955. – 300 с. та ін.), які, однак, акцентуючи увагу на певних аспектах проблеми, не вичерпують продуктивних висловлювань дослідника щодо пізнання жанрової специфіки “різдвяних пісень”.

колядки та щедрівки, то саме вони презентовані у науковому дискурсі дослідника повною мірою. Твори цієї формації попри численні внутрішні і зовнішні переформатування зберегли чимало архаїчних елементів. Незважаючи на тривалий процес викорінювання усього давнього ще поганського із колядок і щедрівок, вони все ж виробили неабияку стійкість, імунітет до кардинальних змін, і не втратили свого первісного жанрового заряду.

Загалом впізнаваною рисою наукової парадигми І. Франка (студій з питань генології зокрема) стала тривала пропедевтична робота над будь-якою проблемою, спрямована на повномасштабне її збагнення. Саме тому своє осмислення колядково-щедрівкової традиції українців учений вибудовував на основі ретельного вивчення живої традиції побутування “різдвяних пісень”¹, усього доступного публікованого та рукописного матеріалу, врахуванні досвіду колег-фольклористів. Відтак, Франкові теоретичні роздуми мають тверде практичне підґрунтя і виражають реальну сутність жанру.

І. Франко докладно студіював найновішу літературу про колядки та щедрівки. Зокрема у поле “особливої уваги” ученого потрапив корпус “Історичні пісні українського народу” В. Антоновича та М. Драгоманова, де окремо і в досить оригінальний спосіб проінтерпретовано ті “різдвяні пісні”, що містять у собі виразні згадки про князівсько-дружинні часи. Авторі, ідучи врозріз із традиційними тлумаченнями, з-поміж власне історичних пісень розглянули колядки та щедрівки як продукт культурного життя Київської Русі, в якому буяє “воєнна енергія”, як твори, що у майже незмінній формі через століття донесли живі картини тогочасного побуту, зберегли “дух епохи”.

З цього приводу Олена Пчілка зазначала, що прискіпливий аналіз двотомника подекуди дає підстави “оскаржувати приналежність деяких згадок відомих історичних осіб і подій, але вказівки коментаторів на присутність у цих піснях певних побутових рис дружинного і княжого періоду нашої історії були вірними” [8, № 1; с. 173]. Виправданим і цілком логічним І. Франко вважав розгляд зазначеного пласту колядок і щедрівок у виданні 1874–1875 років, бо ж у них і справді можна “добачити безпосередні рефлексії звісних фактів історичних з XII і XIII віку” [10, т. 27, с. 190].

Щоправда, уточнюючи висловлені міркування, І. Франко наголосив, що, як і інші жанри обрядової поезії, колядки “заховали” у собі передусім інформацію про “староруський побут, безжурний, патріархальний, ситий і п’яний... без ніяких конфліктів, окрім молодецької гри та охочих походів у ворожі землі” [10, т. 40; с. 220], і лише окремі зразки проливають світло на найдавнішу історію краю, зберігши “глухі спомини” героїчної епохи. Підтримав висловлений здогад Ксенофонт Сосенко, який виступив зі схожими міркуваннями. “...Вони (колядки та щедрівки. – С. П.), – зазначав автор книги “Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора”, – зберігають історичні суспільні й господарські проблеми, – і видно в них так наглядно історичну культурну еволюцію ідей...” [9, с. 2].

¹ І. Франко зафіксував чимало колядок та щедрівок (більшість з них презентовано у виданні “Народні пісні у записах Івана Франка”), водночас неодноразово звертався до друзів та колег провадити систематичне записування зразків жанру, бо вони дають “масу матеріалу до студій” [10, т. 48, с. 119]. Розуміючи синкретичну сутність колядок як жанру, що презентує обрядову поезію вказував на необхідність їх фіксації у контексті обряду, із врахуванням позатекстової реальності.

Говорячи про внесок І. Франка у колядкознавство, О. Дей стверджував, що учений поділяв зразки жанру на три групи: “1) на старші, які говорять про створення світу в дусі дохристиянської міфології; 2) пізніші, що містять в собі згадки про князівсько-дружинні часи і 3) колядки побутового характеру, що малюють хліборобське життя колишніх великих родин” [3, с. 79]. Вказаний поділ колядок та щедрівок лише частково відображає погляди І. Франка на можливі принципи групування цього виду творів народної словесності. Через максимально вивірене пізнання внутрішньої специфіки жанру, І. Франко намагався віднайти оптимальний класифікаційний критерій. Досвід попередників (часто невдалих), які використовували шаблонний розподіл зразків за змістом, “вів нераз на бездоріжжя задля перемішання мотивів пісенних” [10, т. 27, с. 190] і не відповідав нормам фольклористичної науки. Відтак пошук класифікаційної норми, яка б опиралася не лише на зміст, а й на інший, стабільніший компонент, був на часі. Дослідник відзначив, що колядки та щедрівки демонструють відносно незмінні складочислові параметри, це дає підстави говорити про розмір як основне мірило розподілу. Саме тому І. Франко так високо оцінив першу спробу О. Потебні класифікувати колядки та щедрівки не за змістом, а за розміром пісні. Львівський учений підтримував висновок харківського колеги про те, що у тривалій “життєвій мандрівці” колядки закріпили за собою типову складочислову конструкцію (5+5), а щедрівки тяжіють до формули (4+4). Рефрен (“приспівка”) як характеристична деталь жанру, за спостереженнями дослідника, виявляє значну “різномірність” у розмірі, на відміну від основного тексту. Принагідно у контексті аналізу “Обьяснений малорусских и сродных народных песен” І. Франко високо оцінив те, як успішно О. Потебня “приложив до колядок, а обік них і до деяких дум метод, наразі найвірніший, конечний: подрібного досліду над кожною поодинокую піснею з усіма її варіантами” [10, т. 29, с. 196].

Мелодичні схеми колядок та щедрівок, без яких неможливе якісне збагнення твору, І. Франко намагався науково інтерпретувати. В одному із розлогих коментарів щодо вказаної проблеми він зазначав: “У колядках і щедрівках первісно кожний вірш має свою повну мелодію, отже, творить для себе музикальну строфу; мелодія, повторяється при кожному дальшій рядку наново, що при примітивності музикальних інтервалів робить спів дуже монотонним. Щоб увести більше різномірності, приточувано віддавна в додатку до кожного рядка рефрен, у котрім голос підіймається вище, а далі навіть розвивається і розмальовується мелодія основного вірша і таким робом виходить багатша, приємніша для уха музикальна строфа” [10, т. 32, с. 85].

Чимало уваги І. Франко приділив питанню регіональної специфіки колядок та щедрівок, зокрема ділився спостереженнями про території найкращого “заховання” жанру. “Головним рудником надзвичайно цікавих і важливих колядних пісень” [10, т. 27, с. 211] фольклорист називав Бойківщину, натомість колядки із Волині оцінював досить критично і переконував, що вони “не відзначаються ні оригінальністю, ні повнотою варіантів, а, навпаки, переважно є дуже скороченими і часто зовсім зіпсованими” [10, т. 27, с. 212]. Суворий Франків присуд щодо начебто “недолугості” волинських колядок викликає щонайменше певні застереження, адже маємо чимало переконливих доказів, які засвідчують протилежне. Повною мірою спростовує цю необачну, очевидно апіорну тезу ученого, своєю працею “Українські колядки” Олена Пчілка. Ольга Косач у

зазначеній студії в якості ілюстративного матеріалу використовувала численні записи волинських колядок, які відзначаються і оригінальністю, і розгорнутою варіантною парадигмою, і повнотою (“поправністю”) тексту, і його доброю збереженістю. Частково виправдовує І. Франка той факт, що свою оцінку дослідник сформулював на основі аналізу чужих записів (переважно польських фольклористів), які дещо викривлено презентували колядкову традицію регіону. Натомість, міркування ученого про традицію різдвяних піснеспівів на Бойківщині та Гуцульщині не викликають жодних застережень, оскільки колядки із цих регіонів знав не зі збірників, а сам провадив активну роботу, спрямовану на систематичне записування усього існуючого репертуару.

Оте добре знання місцевих колядкових традицій, оперте на ретельному студіюванні “живого” середовища побутування, І. Франко демонстрував у низці розвідок. На Гуцульщині, де, за словами В. Гнатюка, “колядки заховалися ще в повній первісній архаїчності” [2, с. IV], для увиразнення творів цього жанру, що висвітлюють давні світські мотиви, у народі використовується термін “старосвітські”. Саме цю уточнюючу жанроназву використовував І. Франко під час характеристики аналізованого пласту колядкових пісень. Вказуючи на превалюючий ідейно-змістовий пафос вказаних зразків, дослідник зазначав: “...духом звеличання сімейного та господарського життя прийняті також наші *старосвітські* (курсив наш. – С. П.) колядки та щедрівки” [10, т. 33, с. 421].

Важливим сегментом наукової рецепції колядок є окреслення часу і місця їх виконання. На точні часопросторові координати жанру неодноразово вказував І. Франко. Він писав, що для колядок характерна тенденція виходу поза межі різдвяного обрядового циклу, навіть попри очевидні “тисячні зв’язуючі огнива” з ним. Виявлені випадки колядування “під час обходів полів і інших процесій” [10, т. 28, с. 7] для дослідника стали переконливим доказом поступового розширення функціональних “потужностей жанру”. Франкові спостереження над “життєвим середовищем” аналізованої генологічної одиниці підтверджуються і сучасними фіксаціями фактів колядування під час жнив (так звані “колядки на стерні”). Вказівки на використання колядок у позаріздвяний час є непоодинокими. І. Денисюк, зокрема зазначав, що колядки виконували навіть улітку, аби зупинити епідемію холери [4, т. 3, с. 56] (думку І. Денисюка підтверджено найновішими записами¹). У таких випадках колядки застосовували як формулу вербального оберегу (наголошувалося на їх магіко-сакральному потенціалі), як засіб охорони і очищення (у деяких регіонах застосовують ще й досі). Власне, на основі такої віри у народі сформувалося тверде переконання, що в “обколядовану хату пошесть доступу не має” [4, т. 3, с. 56].

У Франковому колядкознавчому дискурсі помітним є намагання виявити джерела тих різноманітних впливів, які позначилися на формально-змістовому наповненні

¹ “Старі люди кажуть, колись залишили коляди. Вже нема цих коляд. І дуже стали люди мерти. Як везе дядько копу з поля... як він оглєнца – то сидить ззаду жинка в чорному, манаському, і питаєця: “Чого ти оглєдаєся? Я – Божа Мати. Їдь у село і кажи, хай колядують ідуть. Нашо вони коляди лишили? Бо всьой народ вимре”. А жнива... Він приїхав в село і таке каже. Люди кажуть – то треба йти. І так ходили, ніби колядують, од хати до хати, то тепіра перестали люди мерти”. (Запис В. Галайчука 17.07.2007 в селі Рівки Славутського району Хмельницької області від баби Мані (відомості про інформатора втрачено).

жанру. Серед очевидних напластувань дослідник першочергово виокремлював книжні елементи: мотиви, образи, поетичні засоби, первісно апробовані у світській літературі. У колядках, на думку І. Франка, наявні “численні рефлекси” “Слова о полку Ігоревім” [10, т. 41, с. 53], також відчутний “великий вплив... апокрифічної і легендарної літератури...” [10, т. 29, с. 249]. Міркування про те, що аналізований тип обрядових народних пісень органічно вбирає елементи інших жанрів (окрім легенд та апокрифів, учений згадував і про “сліди поучень”), виявилось досить продуктивним і знаходить свій розвиток у працях сучасних науковців¹.

І. Франко вважав, що чільне місце у корпусі досліджень про колядки та щедрівки повинні зайняти студії, спрямовані на з’ясування їх “хронологічного розміщення” [10, т. 33, с. 111]. Питання про приблизний час постання “величальних різдвяних пісень” викликало посилений інтерес ученого з декількох причин. Передусім значна кількість архаїчних елементів (нерідко з міфологічним підтекстом), які збережено (“законсервовано”) у колядках, давала виразні підстави виводити жанр із часів дуже давніх. По-друге, говорити про повномасштабне, всеохопне осягнення генологічної одиниці без встановлення її часових координат неможливо. Тож перед майбутніми науковцями І. Франко ставив нелегке завдання: через незатерті складові колядкового першотексту максимально точно встановити період постання твору. Звертаючись до наступників, які працюватимуть у цій галузі фольклористики, учений підкреслював, що “варто би зробити дослід” над колядками крізь призму питання їх хронології.

Сам І. Франко розглядав колядки як зразки “старших пісень” [10, т. 33, с. 111], в яких основне навантаження несе архаїчна деталь. Аналогічні здогади висловлював О. Потебня, який у другому томі “Объяснений малорусских и сродных народных песен” зазначав, що попри тривале зволікання із записуванням вельми цінних зразків українських різдвяних величальних пісень, все ж текстологічний розбір дає усі підстави констатувати їхнє давнє походження [7, с. 7].

Дохристиянська основа “старих колядок” не викликала в І. Франка жодних сумнівів. Він відзначав, що під впливом християнської традиції первісні “поганські” елементи поступово витіснялися, “духовенство пропагувало... твори церковної набожності між народом, щоб ними замінити... світського змісту колядки і другі обрядові пісні” [10, т. 28, с. 7]. Постійний тиск, постійне намагання достосувати простий і виразний язичницький малюнок у “колядках давнішого типу” до християнського релігійного орнаменту, або ж взагалі змінити текстове наповнення “первісних різдвяних піснеспівів” врешті-решт принесли свої плоди: “в деяких околицях народ зовсім пере забув стародавні колядки світські, а співає тільки... книжні, церковні” [10, т. 28, с. 7], “в більшій частині Галичини (крім гір) коляди книжні або зовсім витиснули давніші “колядки” (у нас їх інколи звуть навіть “сабадашками” т. є. піснями свіцького, *легкого* характеру в протиставленню до поважних пісень релігійних), або значно частіше від них співаються” [6, с. 339]. Продовжуючи Франкову думку у дещо іншому напрямі (проникнення християнських

¹ Наприклад, відгомін популярного апокрифічного мотиву про чудесне досягання пшениці, що так міцно вкоренився в українському колядковому тексті спробувала дослідити Ірина Кметь у розвідці “Мотиви “допомога селянина” та “чудо з пшеницею” в апокрифічному сюжеті про втечу святої родини до Єгипту” // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – 2007. – С. 292–299.

образів, мотивів, ідей у готові відшліфовані форми “старосвітських колядок”), Олена Пчілка стверджувала, що “християнський елемент з’являється спочатку навіть не у формі народного передавання апокрифів, а зовсім по-особливому: він втілює в собі риси культу язичницького, з усією його безпосередністю уявлень, образів і висловлювань” [8, № 4, с. 133]. Оце спершу досить штучне, а згодом вельми продуктивне перетоплення світоглядно-релігійних переконань, ідеологічна переорієнтація, допасовування до відповідних релігійних норм призвели до виразної диглосії у колядках: назверх християнські, глибинно поганські.

Численними звертаннями у пресі до збирачів фольклорних матеріалів І. Франко скеровував дослідників-ентузіастів з-поміж інших уснословесних жанрів звертати увагу на колядки, при цьому не забував давати ремарку – “народні (курсив мій. – С. П.) не церковні коляди”. До речі, учений задля уникнення термінологічної плутанини запропонував чітке розмежування за жанроназвами: колядка¹ – різдвяна пісня світського змісту; коляда – церковно-релігійний твір, центральною темою якого є прославлення народження Христа. “Коляда церковна є далеко більше строгою і поздержливою, коли ходить о реалістичне малювання деталей... і тільки де-не-де проскочить дві-три побутові рисочки”, а також “коляди церковні відрізняються від пісень народних більш тусклим колоритом” [10, т. 28, с. 21]. Коляди мають виразне книжне походження. Найвідоміші і найпопулярніші зразки їх зібрано у “Богогласникові” – збірнику, що, зважаючи на декілька успішних перевидань (1790, 1805, 1825, 1836, 1850, 1886, 1884 роки), був вельми розповсюджений і мав потужний вплив на розвиток духовності серед народу. Різдвяні церковні пісні (коляди), зібрані у “Богогласнику”, І. Франко мав намір студіювати досить глибоко, оскільки розглядав їх вивчення як інтегральний елемент майбутньої докторської дисертації. Наприкінці 1889 року учений розпочав активну пропедевтичну роботу щодо збору матеріалів для глибокого наукового осягнення питання “пісень церковних”. Пропонуючи характеристику матеріалу презентованого у “Богогласнику”, дослідник відзначав, що “більша часть пісень зложена язиком церковним, але деякі – майже чистим народним, і отсі то головно війшли в народ, витискають з уст его стародавні колядки...” [6, с. 327]. Відтак окремим надзавданням І. Франко вважав з’ясування впливів “Богогласника” на народний світогляд. Водночас пошукувача цікавили і зворотні процеси. Інтенсивність впливу фольклорної традиції на широке поле церковних різдвяних піснеспівів не могла залишитись осторонь. Автори коляд, зазначав І. Франко, “не могли охоронитися й від впливу того світогляду народного, з котрого виростали, – значить, прийдешь прослідити елемент народний в тих піснях...” [6, с. 327]. На жаль, від запланованого дослідження з об’єктивних причин довелося відмовитися, тому широко закроєний проспект залишився нереалізованим. Щоправда низку важливих ідей щодо концептуального бачення проблеми учений висловив у статті “Наші коляди”, яка стала, мовлячи сучасною технічною термінологією, “пілотною версією” сподіваного солідного проекту. Пропонуючи власні (почасти надто суворі) оцінки зазначеної розвідки, І. Франко писав: “...певне там буде багато невірною, що

¹ На позначення жанру дослідник використовував як рівноцінні два терміни “колядка” і “різдвяна пісня” [10, т. 37, с. 426].

прийдесь поправляти, але скелет, думаю, останесь і робітка ся дасть виображене о тім, як бажаю трактувати Богогласник” [6, с. 333]. У листі від 16 лютого 1890 року з деякими слухними міркуваннями про працю виступив М. Драгоманов. Зокрема, попри загалом схвальну оцінку, найбільше застережень у старшого колеги викликав титул студії: “навіщо Ви назвали єї “Наші коляди”, – взагалі, коли говорите про один тільки вид коляд і до того, як у нас, то не самий розширений” [6, с. 337].

Загалом же стаття “Наші коляди”, яку автор декларував лише як незначну частину майбутнього широкоформатного дослідження, дає уявлення про генеральні позиції ученого в оцінці “церковних різдвяних пісень” і вкотре засвідчує Франкове подиву гідне вміння проникнути у суть явища, через “докладне вистудіювання” історії його становлення і розвитку збагнути внутрішню природу, дати належну, аргументовану оцінку, вписати у загальнокультурний контекст.

Колядки як зразки, що вирізняються своїм світським колоритом, на переконання І. Франка, мають велике культурно-історичне значення, адже зберегли “багато залишків... поезії дружинної” і хоч “згадки про події і постаті в цих піснях вивітрились зовсім, але образ побуту, поділу на верстви залишився незмінним: боярство і “дружба” (дружинник), князь і його двір, походи і зброя (лук і стріли), полювання з соколами, вбивство турів і оленів, убрання чоловіче та жіноче...” [10, т. 41, с. 107]. Відтак і цей пласт календарно-обрядової поезії дослідник пропонував студіювати систематично на твердому науковому ґрунті.

Зразковий аналітичний розбір колядки запропонував І. Франко у “Студіях над українськими народними піснями”. Розвідка “Колядка про святу Софію в Києві” стала важливим і невід’ємним сегментом українського колядкознавства. Вдаючись до різновекторної оцінки колядки у записі о. М. Зубрицького (так звана “мшанецька колядка”), дослідник відзначив її “компілятивний характер”. Текст, на думку ученого, складається із “попсованих і скорочених варіантів”, які розвивають різні мотиви: мотив початку світу, мотив чудесного будівання церкви та мотив покарання за наругу над християнськими святощами. Останній сюжетотворчий елемент, за оцінками І. Франка, належав до “нових”, “досі не подибуваних” (на основі доброї ознайомленості із найповнішими тогочасними виданнями колядок Я. Головацького, Олени Пчілки, О. Потебні¹, М. Драгоманова та В. Антоновича дослідник мав усі підстави так вважати).

І. Франко не акцентував винятково на якомусь одному тематичному аспекті колядки (міфологічному, апокрифічному, історичному), а намагався дати заокруглений огляд, аналітичний розбір усіх смислогенеруючих елементів, що розвиваються в межах конкретного твору. Демонструючи такий комплексний підхід до оцінки одного тексту, в якому виразно “пробиваються” декілька сюжетно-тематичних напластувань, учений запропонував збалансовану схему досліджу. У контексті аналізу позитивного досвіду Франкової методології вивчення колядок варто згадати слова Олени Пчілки, яка у високолетній праці “Українські колядки” гостро засуджує тих дослідників, які

¹ Працю О. Потебні “Объяснения малорусских и сродных народных песен”, у якій великий розділ присвячено вивіреному аналізу колядок та щедрівок, головню, з прицілом на коментування їх міфологічного підкладу, І. Франко відзначав неодноразово.

у погоні за підтвердженням власних апріорних ідей відмовляються від об'єктивного цілісного вивчення твору, звертаючи увагу лише на ті деталі, що легко допасовуються до їх задалегідь сформульованих концепцій [8, № 1, с. 160].

Збираючи докази на підтримку компілятивності мшанецької колядки, І. Франко заглибився також у дослідження архітекτονіки тексту. У поле зацікавлення ученого потрапив типовий кінцевий акорд пісні:

Ви на здоров'я, на многі літа,
Гей, наш панойку, та наш братойку,
Не сам із собов, а з милим Богом,
Із милим Богом, з господинейков,
З господинейков і з челядойков.

Дослідник називав цей завершальний штрих “звичайним фіналом, зложеним із бажання здоров'я та многих літ, яке з відповідними стилістичними змінами повторюється у кожній колядці” [10, т. 42, с. 241]. Власне такі стандартні компоненти фольклорного твору, як зауважив І. Денисюк, “не є бездушними трафаретами”, а “важливим художнім винаходом” [4, т. 3, с. 29], який почасти несе оте “ядерне” смислове і функціональне навантаження. Фінальне “колядкове славословіє”, в якому звучить щире побажання певному адресатові (господареві, господині, хлопцеві, дівчині¹), або ж усій “святій” родині за рік здобути якнайбільших гараздів (Р. Кирчів переконує, що цей обов'язковий структурний елемент жанру підтверджує його “первісний органічний зв'язок з... заклинально-магічною функціональністю” [5, с. 40], з давньою вірою у магію сили слова), пояснює, умотивовує сюжетне плетиво колядки, адже, концентруючи у собі живу енергію слова, спрямовану на когось із членів родини, дає підстави упізнати у “панові господареві за тисовим столом” власника оселі, яку обколядовують, у “красній і умній жоні” – газдиню дому, у “славному молодцеві-соколонькові” – їхнього сина, у “гречній панноньці-зорі” – їхню доньку.

Під час розлогого коментування зазначеної колядки І. Франко пропонував об'єктивний текстологічний аналіз, “безпристрасне вистудіювання” без жодних “захмарних гіпотез” і аналогій, на які так твердо опирався О. Веселовський у своєму відгукові на публікацію галицького дослідника.

Той факт, що І. Франко працював над темою до остаточного збагнення “темних місць” підтверджує його неодноразове повернення до вивчення колядкового мотиву про “чудесне знівечення полків, що нападають на святий храм”. У заочній дискусії із О. Веселовським І. Франко дав остаточну відповідь на питання генези згаданого мотиву, вказав на те книжне джерело (“Ключ разумения” Іоаникія Галятовського, де у кінцевому переліку чудес Богородиці наведено оповідання про покарання нечестивців “огненним дощем”), яке, на думку дослідника, було переосмислене народною свідомістю і дало початок унікальній колядці.

Інтерпретація колядок з погляду їх психологізму стала оригінальним кроком у

¹ І. Франко також користувався поділом колядок за адресатом. Аналізуючи унікальну мшанецьку колядку, вказував на її місце у класифікації за особою, якій присвячені. Цю різдвяну пісню, писав дослідник, “співали на честь старшого брата общини, котрий... відразу ж отожднюється з героєм пісні” [10, т. 37, с. 428–429].

дослідницькій стратегії І. Франка. Виразний психологічний “настрій” колядок, їх емоційно-настроєвий струмінь, який духовно возвеличує “торжество святого збору”, і дає можливість кожному відчути себе “поставленим в епіцентр Космосу” [4, т. 3, с. 56] газдюю, до якого, як до рівного, ідуть “три празники в гості”, постійно перебував в об’єктиві уваги дослідника, став опорним пунктом оцінки жанру. “Слухаючи колядки, – зазначав І. Франко, – ...бідолаха хоч на хвилю бачить себе заможним господарем, у якого подвір’я чисто заметене, хата гарна, світла, в хаті все прибрано по-празничному, нестатку нема, а натомість за столом сидять гості славні та величні на весь світ, і він рад, що може чесно і відповідно прийняти їх” [10, т. 33, с. 422]. У цих творах “...і досі кожний господар, то князь, його поле неміряне, стада незлічені, він мірить срібло червтками, а золото мисками, його жінка ходить у шубі, дочка в шовках і кармазинах, його слуги довгими рядами йдуть чи то на воєнну здобич, чи на поле до роботи” [10, т. 40, с. 220]. Підкреслюючи емоційну вивершеність колядок, їх витончений оптимістичний психологізм, учений наголошував: “...всюди в тих піснях була однакова основа: те, що порушувало людську душу, підносило її понад буденний стан” [10, т. 33, с. 422].

Для повноти наукового осягнення явища І. Франко окремо розглянув цикл пародій на “серйозні колядки”. Пародійні тексти, писав дослідник, “негласно” побутують у народному середовищі, однак ніколи їх “не співають прилюдно під вікнами”. Чималий цитатник “жартливих колядок” І. Франко запропонував на сторінках фундаментального тритомного корпусу “Галицько-руські народні приповідки”: “Бог предвічний, – Яць Зарічний сидит над водов, дрище лободов. – Прикладка зложена до Яця (Якова) Буцяка в Наг., що жив за річкою і для того був прозваний Зарічним. Се був чоловік старий і до того скупий та звичайно відправляв колядників з-під вікна. За те колядники й зробили йому збитка і замість звісної колядки “Бог предвічний народився” заспівали йому під вікном отсю строфу, яка потім і лишилася в пам’яті” [1, т. 1, с. 115]; “Нова радість стала: баба з печі впала! Як летіла, то перділа, як впала, то сьи всрала. – Пародія звісної колядки: Нова радість стала, яка не бувала” [1, т. 3, с. 7]; “Беріт його на тачки, везіт його в бодачки. – ...Віршик взятий із жартливої колядки про якогось Предвічного, сільського збиточника” [1, т. 1, с. 178]; “Чи дома-дома смаркатий Хома? – Передразнено початок колядки: Чи дома, дома господаренько?” [1, т. 2, с. 39]; “Кольида-льида, дід бабу гльида; найшов і в печи, хотів і спечи. – Пародія якоїсь колядної пісні” [1, т. 2, с. 378] та ін. Наявність значної кількості пародійних колядок засвідчує новий етап функціонування жанру, який позначений поступовою втратою первісного “магіко-сакрального ореолу” і переходом у площину розважальної народної поезії. Така тенденція спостерігається не лише у контексті колядок, а й у сфері інших жанрів (замовляння, прокльони тощо). Отож, аби продемонструвати специфіку колядкової традиції на усіх відтинках її розвитку, І. Франко вводить у науковий обіг ті неформатні відгалуження “різдвяних пісень”, які тривалий час залишилися поза межами дослідницької уваги.

У контексті здобутків української фольклористичної науки Франків багатоаспектний аналітичний розбір колядок та щедрівок вирізняється фаховістю та концептуальністю. Дослідник висловив низку тез, які вельми влучно характеризують генологічну сутність колядкових пісень, окреслив комплекс перспективних векторів студіювання жанру, запропонував вивірену схему широкомасштабної наукової оцінки окремого тексту.

1. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. – Львів, 2006.
2. *Гнатюк В.* Передне слово // Колядки і щедрівки. Т. І. – Етнографічний збірник. – Львів, 1914. – Т. XXXV. – С. III–XIV.
3. *Дей О.* Іван Франко і народна творчість. – К., 1955.
4. *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У трьох томах, чотирьох книгах. – Львів, 2005.
5. *Кирчів Р.* Із фольклорних регіонів України: Нариси й статті. – Львів, 2002.
6. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. – Львів, 2006.
7. *Потебня О.* Объяснения малорусских и сродных народных песен. – Варшава, 1887.
8. *Пчилка Олена.* Украинские колядки (текст вольинский) // Киевская старина. – 1903.
9. *Сосенко К.* Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора. – К., 1994.
10. *Франко І.* Збір. творів: У 50-т. – К., 1976–1986.

THE GENRE OF CARROL IN IVAN FRANKO'S SCHOLARLY RECEPTION

Sviatoslav PYLYPCHUK

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Institute of Franko,
1, Universytets'ka str., 79005, L'viv, Ukraine*

The article provides an analysis of Ivan Franko's contribution to the study of carols. The scholar's conceptual ideas are remarked with regard to their positive influence on the complex scrutiny of Christmas and Epiphany carols as a unique stratum of calendar-ceremonial poetry of the Ukrainians. An attempt is made at an integrated approach to one specific folkloristic genre in terms of Franko's genological principles.

Key words: Christmas carol, Epiphany carol, genre, calendar-ceremonial poetry, regional specificity, historicism, parody.

ЖАНР КОЛЯДКИ В НАУЧНОЙ РЕЦЕПЦИИ ИВАНА ФРАНКО

Святослав ПИЛИПЧУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Институт франковедения,
ул. Университетская, 1, 79005, Львов, Украина*

Проанализирован вклад Ивана Франко в колядковедение. Отмечены концептуальные идеи учёного, которые позитивно повлияли на комплексную оценку колядок и щедровок как оригинального пласта календарно-обрядной поэзии украинцев. Осуществлена попытка обобщённого взгляда на отдельный фольклорный жанр сквозь призму генологических принципов И. Франко.

Ключевые слова: колядка, щедровка, жанр, календарно-обрядная поэзия, региональная специфика, историзм, пародия.

*Стаття надійшла до редколегії 15.01.2010
Прийнята до друку 27.01.2010*